

PEN Norveç,
Türkiye İddianame Projesi

Yargılamanın Sıfır Noktası: İddianame

Dr. Kasım Akbaş

Yayınlanma Tarihi: 14 Ocak 2021

PEN Norveç Türkiye İddianame Projesi

PEN Norveç olarak, Türkiye’de ifade, basın ve örgütlenme özgürlüğünü hedef alan davaları yeni bir yaklaşımla gündeme getiriyoruz: Türkiye İddianame Projesini.

2020 yılında Türkiye’den ve Avrupa’nın birçok ülkesinden yargıç, avukat ve akademisyenle işbirliği içinde, öne çıkan basın ve sivil toplum davalarından 12’sinin iddianamelerine yönelik rapor hazırlıyoruz. Her rapor bir iddianameye odaklanıyor. Beş farklı ülkeden hukuk ve insan hakları uzmanları 12 iddianamenin Türkiye mevzuatına ve uluslararası standartlara uygunluğunu inceliyor.

Projemizle Türkiye’deki hukuk kriziyle ilgili uluslararası tartışmaları somut bir zemine taşımayı ve Türkiye’deki standartları yükseltecek diyalogları verilerle desteklemeyi hedefliyoruz. Yayınladığımız tüm raporlara norskpen.no adresinden ulaşabilirsiniz.

Projenin başında PEN Norveç’in Türkiye danışmanı olan Caroline Stockford bulunmakta, Aşkın Duru ise projenin Türkiye koordinatörü olarak çalışmalarını koordine ediyor.

Bu proje, Norveç Dışişleri Bakanlığı, İstanbul İsveç Konsolosluğu ve Heinrich Böll Vakfı tarafından desteklenmektedir.

Yazar Hakkında

2001’de Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nden mezun oldu. Yüksek lisans ve doktora çalışmalarını Anadolu Üniversitesi’nde gerçekleştirdi. Hukuk sosyolojisi, hukuk felsefesi, devlet ve hukuk kuramı, insan hakları alanlarında kitapları, makaleler ve kitap bölümleri yayımlanmıştır. Bağımsız araştırmacı ve yayın emekçisi olarak çalışmalarını sürdürmektedir. 2016 yılında Türkiye’de barış çağrısı için hazırlanan yapan Barış Bildirisi’nin imzacısı olması sebebiyle, 686 sayılı KHK ile üniversiteden ihraç edilmiştir. İnsan hakları alanında yurtiçi ve yurtdışında ödülleri bulunmaktadır.

Yargılamanın Sıfır Noktası: İddianame

Türkiye'deki yargı süreçleri, tarihte hiç olmadığı kadar olumsuz bir tablo arz ediyor. Öyle ki, kişilerin özgürlüklerini, kurumların varlıklarını sürdürebilmesinin dahi bir kazanım olarak görüldüğü bir dönemde, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Anayasa'nın dahi hükümsüz kılındığı bir zaman dilimindeyiz: AİHM ve Anayasa Mahkemesi kararlarına rağmen tutukluluk halleri devam eden siyasetçiler, sivil toplum temsilcileri, gazeteciler bulunuyor. İfade özgürlüğü, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı, neredeyse askıya alınmış gibi görünüyor.

Başta, şiddet tekeli sahibi siyasi erki kullanan iktidarın uyguladığı olmak üzere, her türlü haksız güç kullanımına ve keyfiliğe karşı bizi korumasını beklediğimiz yargı erki, bizzat haksızlığın ve keyfiliğin odağı haline gelmiş durumda. Siyasi tutuklamalar, kanıtsız açılan davalar, en temel usul hükümlerinin dahi uygulanmadığı yargılamalar; artık toplumsal yaşamımızı, erk'in istekleri doğrultusunda yönlendiren araçlar haline geldi. Bu araçlardan birini, haksız davaların "doğum belgesi" olarak "iddianame"yi laboratuvara sokmak ve çıkan sonuçları kamuoyunun tartışmasına açmak olumlu bir etki yaratacak mı; göreceğiz. Kuşkusuz, haksızlığa ve keyfiliğe karşı gösterine çaba boşuna olmayacaktır. Karşı karşıya kalınan "şeyin" ne olduğunu bilmek, onu tanımak da hak ve adalet arayışının olmazsa olmazı ise, "iddianame"yi konuşmak gerekiyor.

Giriş: İddianamenin Önemi

İddianame, adı üstünde, içinde iddialar taşıyan bir belge; savcılık tarafından yürütülen bir "soruşturma" süreci içerisinde hazırlanıyor, bir suç iddiasında bulunuyor ve yargılamanın "kovuşturma" denilen aşaması, bu belgenin mahkeme tarafından kabul edilmesiyle başlıyor. Dolayısıyla iddianame aynı zamanda, yargılamanın iki aşamasını, soruşturma ile kovuşturmayı birbirinden ayıran hukuki belgedir. Kendisine suç isnat edilen kişi, bu belge hazırlanana kadar "şüpheli" olarak anılırken, iddianame ile birlikte artık "sanık" olur.

Ceza yargılamasında soruşturma, cumhuriyet savcısının "ihbar veya başka bir suretle bir suçun işlendiği izlenimini veren bir hâli öğrenir öğrenmez kamu davasını açmaya yer olup olmadığına karar vermek üzere hemen işin gerçeğini araştırmaya" (CMK, m. 160/1) başlaması ile birlikte yaptığı işlemlere verilen isimdir. Düzenlemeyi dikkatli okuyalım: a) Soruşturma "bir suçun işlendiğini öğrenince" yapılan işlemler değil, "bir suçun işlendiği izlenimini veren hâli öğrenince" yapılan işlemlerdir; b) Soruşturma "suçu" değil, "gerçeği" araştırmaya yöneliktir.

Bu aşamada, acaba gerçekten bir suç işlenmiş mi diye kamu adına "merak eden" cumhuriyet savcısı yetkilidir. "Yetkilidir", zira "maddi gerçeğin araştırılması ve adil bir yargılamanın yapılabilmesi için, emrindeki adli kolluk görevlileri marifetiyle, şüphelinin

lehine ve aleyhine olan delilleri toplayarak muhafaza altına almakla ve şüphelinin haklarını korumakla yükümlüdür” (CMK, m. 160/2). Cumhuriyet savcısı, suçun gerçekten işlenip işlenmediğini bulmak göreviyle karşı karşıya olduğu için şüpheliye karşı tarafsızdır. Yine dikkat çekelim; “suç iddiasına” karşı değil, “şüpheliye” karşı tarafsızdır. Suçun işlenmiş olabileceği ihtimaline karşı tavizsiz olacak, şüphelinin suç işlememiş olabileceği ihtimaline karşı masumiyet karinesi ile korunan kişinin hak ve özgürlüklerinden mahrum kalmamasını sağlayacaktır. Bu nedenle, kendisine tanınan geniş yetkiler ve verilen büyük sorumluluklar söz konusudur.

Savcı, çok sayıda inceleme ve araştırma işlemi gerçekleştirerek yürüttüğü soruşturma faaliyeti neticesinde, “suçun işlendiği hususunda yeterli bir şüphe”ye ulaşırsa, iddianame düzenleyecektir (CMK, m. 170). “Cumhuriyet savcısı, soruşturma evresi sonunda, kamu davasının açılması için yeterli şüphe oluşturacak delil elde edilememesi veya kovuşturma olanağının bulunmaması hâllerinde kovuşturmaya yer olmadığına karar verir” (CMK, m. 172). Kovuşturmaya yer olmadığı kararının kesinleşmesi (yani itiraz sürelerinin dolması veya yapılan itirazların reddedilmesi) ile birlikte, yeni bir delil, yeni bir şüphe oluşana kadar, dosya kapanacaktır. Ancak, soruşturmayı sona erdiren diğer hâlde, yani iddianame hazırlanması durumunda, artık yeni bir evreye geçilecektir. İddianame, soruşturma aşamasını sonlandırıp, kovuşturma aşamasını başlatır. O ana kadar, savcının takip ettiği güzergâhın ulaştığı yeri ve bundan sonra kovuşturma aşamasında takip edilecek haritayı gösterir. İddialar ortadadır, artık sanık, bu iddialarda ileri sürülen fiilin hiç işlenmediğini, kendisinin işlemediğini veya işlense bile suç olarak kabul edilemeyeceğini ortaya koymak durumundadır. Bu nedenle, soruşturma ve kovuşturmada oluşan ceza yargılamasında iddianame, sıfır noktasını oluşturur.

İddianamenin İçeriği

Yukarıdaki basit açıklamadan, iddianamenin içeriğinde nelerin bulunması gerektiği kolayca çıkarılabilir: İşlendiğine dair şüphe bulunan ve suç oluşturan fiil, bu fiilin gerçekleştiğini gösteren deliller, suçu işlediği “sanılan” kişiye dair kimlik, ikametgâh benzeri bilgiler, işlenen fiilin bir mağduru varsa ona ilişkin bilgiler, suç işlendiği kanısını yaratan deliller vb.

Türk hukukunda bir iddianamede bulunması gereken unsurlar Ceza Muhakemeleri Kanunu’nun 170/3. maddesinde sıralanmıştır:

- a) Şüphelinin kimliği,
- b) Müdafii,
- c) Maktul, mağdur veya suçtan zarar görenin kimliği,
- d) Mağdurun veya suçtan zarar görenin vekili veya kanunî temsilcisi,
- e) Açıklanmasında sakınca bulunmaması halinde ihbarda bulunan kişinin kimliği,
- f) Şikâyetinde bulunan kişinin kimliği,

- g) Şikâyetin yapıldığı tarih,
- h) Yüklenen suç ve uygulanması gereken kanun maddeleri,
- i) Yüklenen suçun işlendiği yer, tarih ve zaman dilimi,
- j) Suçun delilleri,
- k) Şüphelinin tutuklu olup olmadığı; tutuklanmış ise, gözaltına alma ve tutuklama tarihleri ile bunların süreleri.

Ayrıca aynı maddenin dördüncü fıkrasında “yüklenen suç oluşturulan olaylar, mevcut delillerle ilişkilendirilerek açıklanır” düzenlemesine yer verilmiş; keza beşinci fıkrasında, şüphelinin sadece aleyhine olan hususların değil, lehine olan hususların da ileri sürüleceği ifadesi açıkça belirtilmiştir.

Kanunun 174. maddesinde, 170. maddeye aykırı olarak veya suçun gerçekten işlendiğini gösterebilecek nitelikte deliller toplanmadan veya önödeme veya uzlaşmaya tabi olarak çözülebilecek nitelikte olduğu halde bu usullere uyulmadan düzenlenen iddianameler “iddianamenin iadesi” düzenlemesi çerçevesinde, mahkeme tarafından savcılığa iade edilecektir.

Böylece iddianame konusu ile ilgili olarak hemen hemen bütün düzenlemeler bundan ibaret gibidir.

İddianamenin “Kalitesi”

Ceza Muhakemeleri Kanunu’ndaki “içeriğin” iddianamenin kalitesini sağlamaya yönelmediği görülür. İddianame teknik unsurları itibariyle düzenlenmiş, savcıya iddianamenin kalitesinin artırılması ile ilgili olarak yalnızca “yüklenen suç oluşturulan olaylar, mevcut delillerle ilişkilendirilerek açıklanır” yükümlülüğünü getirmiştir. Nitekim 170. maddenin gerekçesinde de “kamu davasının açılması yönünden *yasallık* sistemini benimsemiş, yani yeterli kuvvette şüphe hâlinde Cumhuriyet savcısını kamu davasını açmaya mecbur kılmıştır” denilmektedir. Yani “toplanan delil, iz, eser ve emareler, adı geçenin kanaatine göre, kamu davasının açılmasını gerektirecek nitelik ve yeterlikte ise yani söz konusu esaslar şüpheyi ‘yeterli güçte şüphe’ saydıracak düzeyde ise, kamu davası açılacaktır”.

CMK’nın 172. maddesi uyarınca “Cumhuriyet Savcısı, soruşturma evresi sonunda, kamu davasının açılması için yeterli şüphe oluşturacak delil elde edilememesi veya kovuşturma olanağının bulunmaması hallerinde kovuşturmaya yer olmadığına karar verir”. Bir başka deyişle, savcının dava açmaması için çok küçük bir takdir marjı söz konusudur. Bununla birlikte, bu çalışmanın konusunu oluşturmamakla birlikte, özellikle kamu görevlilerinin işledikleri iddia edilen suçlar bakımından, henüz soruşturmaya başlamadan veya kovuşturma sürecine geçilemeden savcılıkların karar ve uygulamaları ile “üzeri kapatılan” çok sayıda örnek bulunmaktadır. Literatürde “cezasızlık” olarak kavramsallaştırılan bu durum esasen gerek Anayasa gerekse

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nden kaynaklanan "devletin etkili soruşturma yükümlülüğü"nin ihlali anlamına gelir. Bir başka deyişle, eksik, yetersiz ve tabiri caizse "kalitesiz" iddianame ile haksız kovuşturmanın başlatılması ne derece hak ihlali ise, devletin ve kamu görevlilerinin sorumluluğundan kaynaklanan suç isnatlarında, yine eksik ve/veya yetersiz soruşturma sonucunda iddianame hazırlanmaması da o derece hak ihlalidir (Bu hususla ilgili olarak Anayasa Mahkemesi kararları çerçevesinde bir inceleme için bkz. Şirin, 2019). Şirin, bir soruşturmanın etkili olup olmadığını denetlerken, Anayasa Mahkemesi'nin ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kullandığı altı kritere dikkat çekiyor:

"Birincisi; soruşturmaya 'resen ve derhal' başlanmalıdır.

İkincisi; soruşturma 'tarafsız ve bağımsız' yürütülmelidir.

Üçüncüsü; soruşturmada 'etkili deliller' toplanmalıdır.

Dördüncüsü; soruşturma 'makul bir özen ve süratle' tamamlanmalıdır.

Beşincisi; soruşturma 'kamusal denetime açık ve şeffaf' olmalıdır.

Altıncısı; soruşturma sonucunda bir kişinin suçlu olduğu sonucuna ulaşılmış ise, faile 'caydırıcı bir ceza' verilmelidir" (Şirin, 2019: 1582).

Savcılık işlemlerinin ve iddianamenin kalitesi ile ilgili olarak başvurulacak kaynaklar arasında Avrupa Konseyi Avrupa Adaletin Etkililiği Komisyonu (CEPEJ - *European Commission for the Efficiency of Justice*) ile Avrupalı Savcılar Danışma Konseyi'nin (CCPE - *Consultative Council of European Prosecutors*) görüş, tavsiye ve raporları yer alır.

CEPEJ'in 2016 tarihli toplantısında kabul edilen "Yargının etkililiğin ölçülmesi" (CEPEJ(2016)12) belgesinde yargıç ve savcılara ilişkin kıstaslar şu başlıklar altında toplanmıştır: yeterlilik, tarafsızlık, taraflarla iletişim becerisi, makul süre ve kararların açıklığı. Bir başka deyişle savcıların yeterli bilgi donanımına sahip olmaları, işlemlerinde tarafsız olup muhatapları ile iyi iletişim geliştirmeleri ve işlemlerini makul süre içerisinde bitirip, herkes tarafından anlaşılabilir nitelikte bir karar vermeleri kaliteli ve etkili bir faaliyet yürüttüklerini gösterecektir. Dolayısıyla, benzer nitelikleri, iddianame işlemleri için de bekleyebiliriz.

CCPE'nin 9 (2014 tarihli), 10 (2015 tarihli), 11 (2016 tarihli) ve 12 (2017 tarihli) no'lu görüşleri, savcılık faaliyetleri hakkındadır. Bu görüşlerin tamamına hâkim olan ana fikir hukukun üstünlüğü, etkili ve verimli bir yargılama faaliyeti ile kişi güvenliği ve adil yargılanma hakkı dahil ve öncelikli olmak üzere temel hak ve özgürlüklerin korunması için savcılık işlem ve kararlarına dayalı faaliyetlerin nitelikli, tarafsız, etik ilkelere uygun bir şekilde yürütülmesi gerektiğine dair kabuldür.

Söz gelimi, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'ne sunulan 2014 tarihli 9 no'lu görüş uyarınca; "savcılar daima tarafsız ve objektif hareket etmeli, bağımsız ve tarafsız olmaya ve görünmeye gayret etmeli, tarafsızlık ilkesiyle bağdaşmayan siyasi faaliyetlerden uzak durmalıdır... çalışmalarında şeffaflık ilkesi ... esastır. Savcılar görevlerini yerine getirirken, masumiyet karinesine, adil yargılanma hakkına, silahların eşitliğine, kuvvetler ayrılığına, mahkemelerin bağımsızlığına ve nihai mahkeme kararlarının bağlayıcılığına riayet etmelidir". Savcılar yalnızca, güvenilir ve kabul edilebilir olduğuna makul ölçüde inanılan sağlam delillere dayanarak kovuşturma kararı vermelidir. Savcılar katı, ancak adil bir şekilde hareket etmelidir. Keza 2015 tarihli 10 no'lu görüşe göre "Soruşturmalardaki görevleri ne olursa olsun, savcılar, eylemlerinin hukuka uygun ve şu ilkelere saygı gösterir nitelikte olduğunu temin etmelidirler: Kanun önünde eşitlik, tarafsızlık ve bağımsızlık, avukata erişim hakkı; savunma tarafının ilgili tüm materyale ilişkin bilgilendirilme hakkı, masumiyet karinesi, silahların eşitliği, sanığın adil yargılanma hakkı".

CCPE'nin 2016 tarihli ve 11 no'lu görüşü, münhasıran savcılık faaliyetlerinin değerlendirilmesine ilişkindir. Buna ilişkin olarak, 48 ilâ 57. paragraflar uyarınca bir vakanın görülmesi esnasında savcılık faaliyetlerinin objektif ve tarafsız, kapsamlı ve ayrıntılı, muhakemeye dayalı ve gerekçeli, açık ve bilgi paylaşımı ile iş birliğine açık nitelikte olması beklenmektedir.

CCPE'nin savcılık faaliyetlerine ilişkin düzenleme, tavsiye ve değerlendirme kıstaslarının iddianameler için de geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Aslında "nitelikli" bir iddianamenin esası, delillerin niteliğine bağlıdır. Dolayısıyla iddianameler değerlendirilirken; isnat edilen fiilin işlendiğini gösteren ve fail ile ilişkisini kuran yeterli delil olup olmadığı ve bu delillerin savunma hakkı kapsamındaki haklara riayet edilmek suretiyle elde edilip edilmediği temel bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bir "İddianame" Olarak Yakın Dönem Türkiye Tarihi

Bir kişiye veya gruba yönelik suç isnadı tek başına, telafisi imkânsız bazı sonuçlar doğurabilir. Bunun, iddianame gibi resmi bir belge ve savcılık gibi resmi bir makam tarafından yapılması, kişinin yargılama sürecinin muhatabı olmasını ve bazı durumlarda sonuçta beraat etse bile hak ihlalleri ile karşı karşıya kalması sonucunu doğurabilir. Bu anlamda AİHM'in *Akçam v. Türkiye* kararı, savcılık soruşturması tehdidinin varlığının hak ihlaline sebep olabileceği yönünde önemli bir içtihatır. Başvurucu yazar, tarihçi ve araştırmacı Altuğ Taner Akçam hakkında, bir gazetede yazdığı yazılar nedeniyle 2006 yılında, şikâyete dayalı olarak soruşturma başlatılmış, savcılık 2007 yılında kovuşturmaya yer yok kararı vermiş, ardından aynı yazıları nedeniyle 2007'de yine bir şikâyet söz konusu olmuş ve savcılık yeniden kovuşturmaya yer olmadığı kararını vermiş, Akçam'ın AİHM'e yaptığı başvuruda Mahkeme, iki kez gerçekleştirilen soruşturmayı, kovuşturmaya yer yok şeklinde

sonuçlanmış olsalar bile, Sözleşme'nin 10. maddesi kapsamındaki ifade özgürlüğü hakkının ihlali olarak değerlendirmiştir.

Ne var ki, soruşturma ve iddianamelerin niteliğini ölçebileceğimiz çeşitli kıstaslar bulunmakla birlikte gerek akademik anlamda yapılan değerlendirmeler gerekse yargı ve mahkemelerin işleyişine odaklanan insan hakları savunuculuğu faaliyetleri genelde nihai sonuca, yani mahkeme sürecine ve esasen verilen karara odaklanır. Türkiye'de çok sayıda dava gözlem ve izleme faaliyeti gerçekleştirilmekle birlikte, soruşturma aşamasının gizliliği nedeniyle, kovuşturmaya kadar geçen süredeki faaliyetlere ilişkin araştırma yürütmek son derece güçtür. Ayrıca iddianameler üzerinden bir analiz de çok sınırlı sayıdadır (İddianamelerin analizi üzerinden gerçekleştirilen bir akademik çalışma için bkz. Gire, 2015).

Halbuki, buraya kadar anlatılageldiği üzere, iddianameler kovuşturma sürecinin başlangıç noktasıdır. Üstelik Türkiye gibi, hukukun siyasi bir araç olarak manipüle edilebildiği bir siyasi atmosferde, özellikle hâkimlerle aynı teminatlara sahip olmayan savcılarının ve kamu adına hareket etme sorumluluğunu, hükümetin hukuk alanındaki temsilcisi olmakla karıştıran savcılık anlayışının varlığı da göz önüne alındığında, iddianameler, siyasi ve sosyal hayata esaslı bir müdahalenin aracı haline gelebilmektedir.

Nitekim, Türkiye'nin yakın tarihi, savcılık soruşturması adı altında gerçekleştirilen, hatta bir kısmı nihayetinde iddianameye de dönüşen ve bir kısmı sonunda beraatla sonuçlansa bile, ülkenin siyasi ve sosyal yapısını köklü bir şekilde değiştiren "operasyonlara" sahne olmuştur. Örneğin kamuoyunda "Ergenekon" diye bilinen davalar silsilesi, 2007 yılından itibaren 1., 2. ve 3. Ergenekon iddianameleri, Poyrazköy iddianamesi, Amirallere suikast iddianamesi, Kafes iddianamesi, Islak imza iddianamesi, Erzincan iddianamesi, ÇYDD iddianamesi, Şile kazıları iddianamesi, Gölcük iddianamesi, Oda TV iddianamesi vb. şekilde devam eden ve Savcı Zekeriya Öz şahsında simgelenen bir süreç olarak ortaya çıkmıştır. 2012 tarihinde KCK İstanbul Ana Davası'nın iddianamesi hazırlanmıştır. Buradaki proje kapsamında incelenen iddianameler arasında yer alan Büyükkada iddianamesi 2017, Deniz Yücel iddianamesi 2017, Gezi Parkı (Osman Kavala) iddianamesi 2019, MİT mensupları haberleri iddianamesi 2020 tarihlidir. Keza 2013 yılında Çağdaş Hukukçular Derneği iddianamesi, 2016 yılında Özgür Gündem Gazetesi iddianamesi, 2017 yılında Cumhuriyet Gazetesi iddianamesi, 2018 yılında Barış Akademisyenleri iddianamesi gündeme gelmiştir. Selahattin Demirtaş hakkında, 2015 civarından başlayarak hazırlanmış bulunan onun üzerinde iddianame bulunmaktadır. En son 2020 tarihinde yeni bir iddianame daha hazırlanmıştır. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın göreve başladığı 2014 yılından 2019 yılı sonuna kadar olan dönemde, cumhurbaşkanına hakaret suçundan 63 bin 41 kişiye dava açılmış, 9 bin 554 kişi mahkûm olmuştur. Yalnızca basit bir kıyas olması bakımından ifade etmek gerekirse, Erdoğan'dan önceki cumhurbaşkanları için geriye doğru sırasıyla Abdullah Gül

döneminde 248, Ahmet Necdet Sezer döneminde 168, Süleyman Demirel döneminde 158, Turgut Özal döneminde 207 ve askeri darbe ile bu makama gelen Kenan Evren döneminde 340 kişiye cumhurbaşkanına hakaret suçundan dava açılmıştı.

Son on beş yıla yaklaşan süreçte, özellikle siyasi ve sosyal meselelere ilişkin “iddianamelerin” bir şekilde hükümete karşı eleştirel ve muhalif bir tutum takınanları sanık haline getirmiş olması, savcılık soruşturmalarının siyasi bir gündemin parçası olarak nasıl kullanılabileceğini göstermektedir. Bir başka deyişle, yukarıda özellikle kamu görevlilerinin işledikleri iddia olunan suçlarla ilgili olarak dile getirmiş olduğumuz “cezasızlık” eleştirileri ile birlikte düşünüldüğünde, savcılıklar tarafından “bilhassa” tercih edilerek soruşturulan “suç türleri” veya “kişiler” söz konusudur. Bu soruşturmalar büyük oranda bir “iddianame” halini almaktadır; üstelik bu iddianamelerin evrensel standartlar bir yana, Ceza Muhakemesi Kanunu’nda belirlenen ve bir iddianame için son derece temel kabul edilebilecek olan “yüklenen suçu oluşturan olaylar, mevcut delillerle ilişkilendirilerek açıklanır” kıstasını karşılayıp karşılayamadığı dahi şüphelidir.

İddianame bir siyasi müdahale aracı olunca, iddianamenin yazarının ödülü de “hukuki” değil “siyasi” oluyor. Bu bağlamda, son süreçteki iddianamelerin hazırlanmasında -her birinin altında imzaları olmamakla birlikte- İstanbul Cumhuriyet Başsavcısı İrfan Fidan ile yardımcısı Hasan Yılmaz’ın önemli rol oynadıklarını görüyoruz. İrfan Fidan, 27 Ekim 2020’de HSK Genel Kurulu tarafından Yargıtay üyeliğine seçilmiş, Yargıtay’da tek bir dosya görüşmesine bile katılmadan Anayasa Mahkemesi’nin Yargıtay kontenjanı üyesi için yapılan seçime girmiş ve 17 Aralık 2020’de yapılan oylamada, karşısındaki adayların “çekilmesi”yle birlikte, en yüksek oyu alarak Cumhurbaşkanı’na sunulan üç kişilik listenin en başında yer almıştır. Bu “operasyon”un hemen öncesinde ise yardımcısı Hasan Yılmaz, Adalet Bakanı yardımcısı yapılmıştır.

Oysaki sadece AYM ve AİHM’in İstanbul Adliyesi’nde bu iki ismin “gözetiminde” ya da bizzat imzasıyla açılan davalara dair son dönemde verdiği ihlal kararlarına baksak dahi, bu iki savcının hak ve adaletin yerini bulması anlamında ne kadar “başarısız” olduklarını anlayabiliriz: AYM Can Dündar-Erdem Gül, Mehmet Altan, Şahin Alpay, Enis Berberoğlu, Atilla Taş, Füsün Üstel ve diğerleri (Barış İçin Akademisyenler) kararlarında; AİHM ise Mehmet Altan, Osman Kavala, Cumhuriyet Gazetesi, Ahmet Şık kararlarında ihlal sonucuna ulaşmıştır. “Başarı” ölçütü hukuk için farklı, siyasi iktidar için farklı olabiliyor. Hukukun mutlak başarısız olarak gördüğü Fidan ve Yılmaz’ın “çok başarılı” bulunarak yükseltilmeleri bunun örneğidir. Belki bundan daha önemli olarak da, bu terfilerle, iktidarın hukuk reformu iddiasının ne denli çelişki içinde olduğunu görmek gerekir. İrfan Fidan kendi sebep olduğu ihlallerin AYM’de hukuken de tespitini durdurmak için görevlendirilmiş olabilir mi? Hukukun problemleri iddianamelerin sorumlularını “yükseltmek” suretiyle ödüllendirerek, iddianamelerin kalitesi artırılabilir mi?

PEN Norveç'in "Türkiye İddianame Projesi"

PEN Norveç'in Türkiye İddianame Projesi, Türkiye'de son dönemde özellikle ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü ve toplantı ve gösteri özgürlüğü hakları çerçevesinde öne çıkan on iki davanın iddianamelerinin, ulusal ve uluslararası düzeyde, hukukçular ve insan hakları uzmanları tarafından incelenmesini ve gerek ulusal mevzuata gerekse uluslararası standartlara uygunluğunun gözlenmesini hedeflemektedir. Bu kapsamda Nedim Türfent, Berzan Güneş, Gezi Parkı (Osman Kavala), Pelin Ünker, Deniz Yücel, MİT mensupları haberleri, Büyükkada ve Cumhuriyet Gazetesi davalarının iddianamelerine ilişkin raporlar yayınlanmış durumdadır.

Burada ele alınan davalarda öncelikle söz konusu olan ifade özgürlüğü ve basın özgürlüğü haklarıdır. Nitekim, Nedim Türfent yaptığı bir haber dolayısıyla suçlanmış (Bkz. Uysal, 2020a). Berzan Güneş, bir gazetecidir ve iddianameye konu olan, özellikle gazetecilik faaliyetleridir (Bkz. Fondi ve Beck, 2020a). Pelin Ünker hakkında, dönemin başbakanının çocukları ile ilgili yaptığı haber nedeniyle iddianame hazırlanmıştır (Bkz. Heggdal, 2020). Deniz Yücel'e soruşturma esnasında yalnızca *Die Welt* gazetesinde yayımlanmış makaleleri sorulmuş ve salt bu kapsamda Yücel, on ayı ağır tecrit koşullarında olmak üzere bir yıl tutuklu kalmıştır (Uysal, 2020b). Keza MİT mensupları haberleri dosyasında, Oda TV sitesinde yapılan haberler nedeniyle gazeteciler Aydın Keser, Barış Pehlivan, Barış Terkoğlu, E.E., Erk Acarer, Hülya Kılınç, Mehmet Ferhat Çelik ve Murat Ağirel aleyhine iddianame düzenlenmiştir (Bkz. Uysal, 2020c). Cumhuriyet Gazetesi mensuplarına açılan dava da içinde 662 kez "haber" sözcüğünün geçtiği, doğrudan haberciliğin ve gazeteciliğin suçlandığı bir iddianameyle açılmıştır (bkz. Fujita, 2020).

Öte yandan örgütlenme ve toplantı ve gösteri yürüyüşü hakları ile ilgili olarak Büyükkada davası (bkz. Fondi ve Beck, 2020b) ve Gezi Parkı (Osman Kavala) davası (bkz. Dent, 2020) öne çıkmaktadır.

Dosyaların biri dışında hepsinde gözaltı ve tutuklama söz konusu olmuştur. 1000 günün üzerinde tutuklu kalan sanıklar söz konusudur (bkz. Dent, 2020 ve Uysal, 2020a). Yargılamaların hemen hepsinde yegâne delil ya yapılan haber ya atılan tweet veya tümüyle hukuki olduğu anlaşılan bir gösteri veya toplantıya katılmış olmaktır. Ancak hemen hepsinde mutlaka bir "terör örgütü propagandası", "terör örgütü üyeliği", "terör örgütüne yardım" hatta "hükümeti devirmeye teşebbüs" gibi suçlamalar söz konusudur. Öte yandan bu kadar ciddi suçlamalar karşısında iddianamelerin bu ithamları karşılayacak somut delillerden yoksun olduğu raporların hepsinde vurgulanmaktadır.

İddianamelerin uzunluğu 3 ilâ 657 sayfa arasında değişmektedir. Ancak üç sayfalık iddianamede de, beş yüz sayfadan uzun olan iddianamede de, esasen yargılanan kişilerin fiilleri, işlendiği iddia olunan suçun unsurlarıyla ilişkilendirilmek yerine, yardım

veya propagandasının yapıldığı iddia olunan örgütün eylemleri yer almaktadır. Dolayısıyla hemen hemen bütün dosyalarda savcılık, yargılanan kişinin suç işlediği “gerçeğini” göstermek yerine, örgütün ne kadar “kötü” olduğunu vurgulamaya çalışmaktadır. Haliyle bu, iyi bir hukuki muhakeme örneği oluşturmamaktadır.

İddianameler Türkiye’deki genel pratik bakımından görece kısa sayılabilecek bir sürede hazırlanmış gibi görünse de isnat edilen fiillerin bazıları beş altı yıl öncesine uzanmaktadır. Örneğin bir dosyada 2014 yılında atılan tweetler bulunmaktadır (bkz. Fondi ve Beck, 2020a). Bu da yargılanan kişiye ilişkin olarak geriye doğru bir tarama yapılarak, kanaat oluşturma şeklinde bir iddianame hazırlığı olduğunu göstermektedir.

İddianamelerin hiçbiri raporları hazırlayanlar tarafından yeterli bulunmamıştır. Değerlendirme için kullanılan şu ifadeler dikkat çekicidir:

- “Genel olarak iddianamenin biçimi ve önemli olguların, detayların sunumu tatmin edici değil... Taner Kılıç’ın iddianameye neden eklendiği açık değil” (Fondi ve Beck, 2020b: 10-11),
- “Soruşturma dosyası ile doğrudan ilgisi olmayan birçok konuya girildiği ve çok sayıda uzun alıntı yapıldığı görülmektedir. Bu durum iddianamenin anlaşılır şekilde okunmasını önemli ölçüde güçleştirmektedir” (Uysal, 2020c: 7),
- “İddianamenin ilk sayfası kapsamında yazılı içerik ile şüpheli ve şüpheliye isnat edilen suçlamalar arasında hiçbir bağ kurulmadığı görülmektedir (Uysal, 2020b: 7),
- “Gerçeklere dair kısa ve öz bir beyan içermiyor. Ayrıca başvuru sahibinin Gezi olaylarının merkezindeki gerçeklere ya da suç içeren eylemlere dair cezai sorumluluğunu da net bir şekilde belirtmiyor. Esasen, bazılarının söz konusu suç konusunda kısıtlı bir etkisi olduğu delillerden oluşan bir derleme” (Dent, 2020: 8).
- “İddianame kötü bir biçimde yazılmış olup; herhangi bir iddianamede olması gereken temel amacı karşılamamaktadır yani sanığın suçlamayı, bahse konu suçlamaya ilişkin hukuki gerekçeyi, suçlamayı destekler nitelikteki ilgili delilleri anlamasına imkân vermemektedir” (Heggdal, 2020: 6).
- “Bu belge, iddianamelerin en önemli noktaları bakımından eksik ayrıntılara sahiptir. Mevcut iddianamenin Türk Hukuku açısından en büyük kusurlarından biri, işlenen suçun kesin tarihi ve zamanına dair bilgi sunamamasıdır, bu da sanığın tam olarak ne ile suçlandığına dair belirsizliğe yol açmaktadır” (Fondi ve Beck 2020a: 5).
- “İddianamenin 2. sayfasından başlayarak 18. sayfanın ortalarına kadar gelen bölüm şüphelinin üyesi olduğu yahut propagandasını yaptığı ileri sürülen örgüte ilişkin özet niteliğinde bilgi içermektedir. Bu ilk 18 sayfalık içeriğin herhangi bir bölümünde şüphelinin ismi yer almamaktadır” (Uysal, 2020a: 4).

- “İddianamenin siyasi renginin, yargılamanın adilliğini olumsuz etkileme tehlikesi bulunmaktadır” ... “Mevcut davada iddianame sanıklardan herhangi birinin, yeterli bir yana, suç işlediğinden şüphelenmek için bile makul bir gerekçe ortaya koymamaktadır” (Fujita, 2020: 6, 28).

Bu tespitler genelde, değerlendirilen metnin bir iddianame olmadığı şeklinde sonlanmaktadır. Bazı değerlendirmeler, iddianamenin kendi ülkelerinde sunulmuş olması halinde mutlak şekilde reddedileceğini ifade etmektedir.

Ceza Muhakemesi Kanunu’nun 170. maddesi kapsamında, aslında bir iddianamenin “kalitesini” güvenceye alacak bir düzenleme olmadığını belirtmiş idik. Bu tespit bir yana, raporların pek çoğu, 170. maddenin gereklerinin bile karşılanmadığını göstermektedir. Zira en az birkaç rapor, savcılarının 170. maddenin gereklerine uymaları gerektiği şeklinde tavsiyeler içermektedir. “Savcılarının CMK 170’in gereğini yerine getirilmeleri bir zorunluluk olarak tanımlanmalı ve bu anlamda teşvik edici şekilde iddianamelerin tıpkı Anayasa Mahkemesi bireysel başvuru formları gibi birer zorunlu formatla ilişkilendirilmesi gerekmektedir” (Uysal, 2020b: 27). “CMK 170. Maddesi’ne yalnızca sonuna kadar riayet edilmesidir. Şayet bu sağlanırsa, iddianame sanığa yeterli bilgi verecektir (Heggdal, 2020: 17).

Raporların hemen hepsi, iddianamelerde yargılama konusu dışında siyasi göndermeler belirlemektedir. Bu da daha evvel ileri sürdüğümüz üzere, iddianamelerin bir siyasi müdahale aracı olarak kullanıldığı yolundaki şüpheleri güçlendirmektedir. Yargılanan kişiler hakkında hükümet temsilcilerinin ifadeleri gazetelerde yer almakta, bunların bir kısmı iddianamelere yansımaktadır. Bazı dosyalarda bakanlar, başbakanlar hatta bir bütün olarak hükümet üyeleri şikayetçi konumdadır. Yine bazı dosyalarla ilgili, hükümet temsilcilerinin yargılama devam ederken yaptıkları açıklamalar söz konusudur.

Raporlar, iddianamelerin daha kısa, daha amaca yönelik, hatta gerekirse yalnızca bir form şeklinde hazırlanması ve savcılarının hukuki muhakeme süreçlerini nasıl işlettiklerini, yani somut olayda fail ile fiil arasında nasıl bir ilişki kurduklarını ve bunun suçun hangi unsurlarını karşıladığını daha açık bir şekilde göstermeleri gerektiği tavsiyeleri ile son bulmaktadır.

Sonuç: “J’Accuse!”

İddianameyi, yargılamanın sıfır noktası olarak tanımladığımız bu çalışmada, PEN Norveç’in gerçekleştirdiği iddianame projesinin sonuçlarından hareketle, aslında Türkiye’de yargılamanın “başlamadan sona erdiğini” söylemek durumundayız. “İlk düğme nasıl iliklenirse, gerisi de öyle gider” sözünde olduğu gibi, Türkiye’de yargılama süreci bir “muhakeme süreci” olarak başlayıp devam etmiyor ve maalesef sonunda verilen karar da “hüküm” değil “ferman” oluyor.

Yargılama sürecinin tarafları ve kamuoyunu “ikna” edecek argümanlardan oluşması ve karara bu yolla varılması gerekir. Yargılamayı adil kılan, sonuçta verilen cezanın “bir suçluyu cezalandırması” değil, fiil ve şüpheli ile kanunda düzenlenen suçun unsurları arasında herkes tarafından anlaşılabilir ilişkinin kurulmasıdır. Bunu mahkemenin önüne getirmesi beklenen metin ise iddianamedir. İddianameler bu nitelikte olmadığına, mahkeme salonlarında gerçekleştirilen “performansa” yargılama deme imkânı bulunmamaktadır.

Bu çalışma kapsamında gösterilmesi mümkün olmayan önemli bir husus, aslında Türkiye’de iddianamelerin “polis fezlekesi” olmasıdır. Çoğu vakada -belki de hepsinde- iddianameler polis fezlekelerinin kopyalanıp yapıştirilmesinden ibarettir. Öyle ki, yapılan yazım hataları, yer, tarih vb. olguların karıştırılması, mantık hataları gibi yanlışlar, polis fezlekelerinden iddianamelere, oradan da mahkemenin nihai kararına aktarılmaktadır. Yargılananların isimlerinin yanlış yazıldığı, unutulduğu, bir önceki iddianame üzerinde yalnızca isimler değiştirilerek hazırlandığı için tutarsızlıkların bulunduğu binlerce dosya bulunmaktadır.

Türkiye’nin güçlü bir insan hakları hareketi geleneği ve bu alanda ciddi bir birikimi bulunmakla birlikte, iddianamelerin bugüne kadar münhasıran değerlendirme konusu yapılmamış olması bir eksiklik olarak görülebilir. Bununla birlikte, iddianame sürecinin daha baştan “kayıp” bir halka olarak görülmesi de anlaşılabilir tavidir. Özellikle hukuka değil ama mevcut iktidarın menfaatlerine aykırı fiillerle ilgili olarak savcılık iddianamelerinin bir tür yargı tacizi aracı olarak kullanıldığına ilişkin kabul, sivil toplumu ve insan hakları savunucularının iddianamelerin düzeltilebileceğine dair yaklaşımı safdillik olarak görmelerine sebep oluyor gibi durmaktadır. Halbuki, önyargılı, eksik ve tutarsız bir iddianameye, bir karşı iddia ile itiraz edilebileceğini gösterirken Emile Zola tam da böyle sesleniyordu: “J’Accuse! [İtham ediyorum!]”

Kaynakça

Altuğ Taner Akçam v. Turkey, Başvuru no. 27520/07, Erişim:

[https://hudoc.echr.coe.int/tur#{"fulltext":\["\"CASE%20OF%20ALTUĞ%20TANER%20AKÇAM%20v.%20TURKEY\""\],"documentcollectionid2":\["GRANDCHAMBER","CHAMBER"\],"itemid":\["001-107206"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/tur#{).

Dent, K. (2020). *İddianame İnceleme Raporu: Osman Kavala ve Diğerleri*. PEN Norway, Erişim:

https://norskpen.no/wp-content/uploads/2020/10/TIP_Gezi-park_TR.pdf.

Fondi, C. ve H. Beck (2020a). *İddianame İnceleme Raporu: Türkiye-Berzan Güneş*. PEN Norway, Erişim:

<https://norskpen.no/wp-content/uploads/2020/09/PEN-Norway-Berzan-Gunes-Report-TR-1.pdf>.

Fondi, C. ve H. Beck (2020b). *İddianame İnceleme Raporu: Büyükada Davası*. PEN Norway, Erişim:

https://norskpen.no/wp-content/uploads/2020/11/Bu%CC%88yu%CC%88kada-trial_TR.pdf.

Gire, A. (2015). *Hukuki ve Siyasi Süreçlerin İlişkisel Analizi*. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Programı, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.

Heggdal, H. (2020). *İddianame İnceleme Raporu: Türkiye-Pelin Ünker*. PEN Norway, Erişim:

https://norskpen.no/wp-content/uploads/2020/10/Turkey-Indictment-Project_Pelin-Unker_TR.pdf.

Şirin, T. (2019). "Türkiye'de Cezasızlık Sorunu ve Anayasa Mahkemesi", *D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, Prof. Dr. Durmuş Tezcan'a Armağan, C.21, Özel S., ss. 1577-1607.

Uysal, C. (2020a). *İddianame İnceleme Raporu: Türkiye-Nedim Türfent*. PEN Norway, Erişim:

<https://norskpen.no/wp-content/uploads/2020/09/PEN-Norway-Nedim-Turfent-Report-TR-2.pdf>.

Uysal, C. (2020b). *İddianame İnceleme Raporu: Türkiye-Deniz Yücel*. PEN Norway, Erişim:

https://norskpen.no/wp-content/uploads/2020/10/Deniz-Yucel_TR.pdf.

Uysal, C. (2020c). *İddianame İnceleme Raporu: MİT Mensubu Haberleri Davası*. PEN Norway, Erişim:

https://norskpen.no/wp-content/uploads/2020/11/MiT-Mensubu-Haberleri-Davasi_TR.pdf.

Fujita, Aska (2020). *İddianame İnceleme Raporu: Cumhuriyet Gazetesi Davası, PEN Norway,*

Erişim: https://norskpen.no/wp-content/uploads/2020/12/Cumhuriyet-trial_TR.pdf